

За НЕМИРНИОТ БЕСЕДНИК И НЕГОВИТЕ СТРЕЛИ

[„За немирниот беседник и неговите стрели“, in Лукијан од Самосата, *Како треба да се пишува историја*, Аз-Буки, Скопје, 2004.]

Човек што намислил да пишува за Лукијан од Самосата мошне бргу ќе сфати дека е многу полесно да се пишува за неговите дела, одошто да се опише неговиот животен пат. Колку и да звучи чудно, ниту еден биограф, хроничар или подоцнежен компилатор не нашол за сходно да ни остави животопис – а и податоците што можат да се извечат од други, нему современи или подоцнежни автори, ги нема во којзнае колкав број.

Единствен начин да се добие претстава за животот на овој (по многу нешта несекојдневен) автор е – внимателно да се чита она што самиот го напишал за себеси. Па сепак, и оваа задача не е лесна. Лукијан, навистина, бил од оние творци што љубат да се откриваат пред читателот и да ги споделуваат со јавноста сопствените животни искуства, но тоа не го правел зашто сакал да ѝ се претстави на публиката, туку поскоро – зашто сакал да им даде тежина на своите ставови, и да ги зачини своите определби со лично искуство. Тој споделува со нас море од ситни случки и преживеалици, но нив ги соопштува вон контекст, без хронологија, а понекаде веројатно и претерува или (под)измислува. Но, земајќи ја слободата што бездруго би си ја дозволил и Лукијан, сепак ќе се обидеме да му го претставиме на денешниот читател авторот на списот „Како треба да се пишува историја“, човекот што си зел за право остро да ги исмее и строго да ги подучи историчарите од неговото време.

Лукијан (*Loukianós*, *Lucianus*) се родил околу 125 н.е. во гратчето Самосата, на горниот тек на реката Еуфрат, во семејство на сиромашни занаетчии. За неговата етничка припадност (која никаде не ја споменува) говорат многу нешта: ако се суди според лошата имотна положба на неговото семејство, слабото образование што го добил во детството, тоа што добро научил хеленски дури кога стасал во Јонија, а на латински најубаво се разбирал со бродарите на реката По – би се рекло дека, иако имал римско име, нашиот сатиричар бил роден како чистокрвен Сириец.

Делче од неговото најрано детство дознаваме во делото „Сновидение” (*Ενύπνιον*), каде ни раскажува како му се случило, наместо занаетчија или уметник, да стане беседник и писател. Како дете, наместо да оди на училиште и да ги пишува зададените вежби на восочната табличка, Лукијан го гребел восокот и од него правел човечиња. Оваа дарба веднаш ја забележал неговиот вујко вајар, кој се понадевал дека од момчето ќе излезе добар мајстор и го прибрал во својата работилница. Работите, сепак, добиле малку неочекуван тек: веднаш штом стапнал во работилницата, надарениот чирак успеал сосем да упропасти едно убаво парче мермер, за што си добил заслужена и прилично болна казна. На Лукијан, очигледно, му било доста од вајарството, не само за тој ден, туку за цел живот: од работилницата истрчал право дома и, длабоко навреден, заспал плачејќи.

Ако ѝ се верува на фантастичната приказна што ја напишал многу години подоцна, откако веќе станал познат и славен, истата ноќ му се случило откровението што за секогаш го сменило неговиот животен пат. Насоне, вели Лукијан, му дошле две убави жени – едната се викала Вештина, а другата – Мудрословије. Обете зеле да го убедуваат да им се предаде и да ги прифати, воспевајќи ги предностите што ќе му ги овозможат и наградите што ќе му ги дарат; но, Вештината уште и не ја завршила својата беседа, а Лукијан веќе решил да ѝ пристапи на нејзината соперничка. Како награда за добриот избор, претставата на Мудрословието го зела во нејзината колесница и ги збоднала небесните коњи, та момчето го прелетало сиот свет од исток кон запад, следено од громогласни извици и аплаузи што се слушале од секаде. Кога, најпосле, го вратила кај татко му, момчето било облечено во прекрасен порфир. И ете, не поучува приказната, момчето не згрешило, туку навистина добило сè што му било ветено.

Без оглед на дидактичката намена и значење на оваа сликовита приказна, би се рекло дека во неа има и нишка вистина. Сосем е веројатно дека Лукијан најпрвин се обидел да стане некаков занаетчија или вајар, што би било најсреќен и најевтин избор за семејство што нема намера да потроши премногу пари за да си го образува детето; но, дали се откажал поради неуспех, или пак зашто едноличниот живот на провинциски вајар ни оддалеку не ги задоволувал неговите желби, не може да се каже. Во секој случај, факт е дека во тоа време човек можел лесно да се прочуе само ако е силен на збор, и никако поинаку. Лукијан се родил половина милениум по смртта на Перикле и безмалку два века по убиството на Кајсар, во еден подреден, удобен и безбеден, но по малку здодевен свет; времето во кое славни и доблесни мажи гинеле за да ја одбранат татковината, а прочуени поети, сликари и вајари им давале безвремен печат

на нивните херојски дела, веќе било далечно минато. Дури и да не искусило никаков неуспех, момчето, чии мисли целеле кон места поголеми од родната Самосата, можело да го искуси светот само ако стане беседник.

И така, откако ѝ посветил кадрица од својата коса на Сириската божица, Лукијан го фатил патот за малоазиска Јонија. Приситгнувањето во Јонија било важен настан во животот на младиот Сириец. Во големите јонски средишта – на пример, во Смирна и во Ефес – имало вистинска плева од прочуени и почитувани софисти и учители по беседништво. Но, тешко дека Лукијан можел да си дозволи да стане нивен ученик. Всушност, многу е поверојатно дека почнал да се гради и образува на потешкиот начин – усрдно читајќи ги старите атички беседници, поети и историчари, иако токму на ваквата самоукост подоцна ќе ѝ се подбива во „Прирачникот за беседници“. Како и да е, самостојно или не, Лукијан во Јонија ги удрил темелите на своето формално образование: таму за првпат се нафатил да ги скроти и усвои необичните звуци на хеленскиот јазик, да заплива во непрегледните води на хеленската книжевност и, најпосле, да се обиде и самиот да напише и каже нешто, за што порано не ни размислувал. Воодушевен од новите хоризонти, на задачата ѝ пристапил со страст и самопрегор. Нему, за разлика од другите, не му било доволно да го научи хеленскиот од негово време: негова цел била да проговори на класичното атичко наречје, што се говорело векови пред неговото време, а на кое подоцна мајсторски ќе пишува. Природната надареност и жестоката упорност со која се нафатил да ја изучува тогаш особено модерната беседничка вештина, набргу вродила со плод. Не многу подоцна, Лукијан се нашол во Антиохија, веќе како образуван беседник.

Но, ова бил само почетокот на една долга и интересна приказна. Во времето на Лукијан, еден беседник можел ја искористи својата вештина на неколку начини. Тој можел, на пример, да им се посвети на судските спорови, па да застапува клиенти пред суд, или да составува говори со кои ќе настапат странките; можел да отвори училиште, каде своето знаење би им го предавал на помладите; најпосле, можел да настапува пред луѓе и јавно да ја искажува својата вештина. Има мислења дека Лукијан се обидел да говори во судница, но немал успех, па се решил само да пишува, а не и да настапува; но, против ова говорат повеќе нешта. Пред сè, зачуваните беседнички обиди на Лукијан – „Тираноубиецот“, „Лишен од наследство“, „Фаларид“ и, можеби, „Демостен“ – како да навестуваат дека бил наменети за подучување или за јавен настап; уште поважно, Лукијан – барем оној што го знаеме од неговите дела – тешко дека бил човек што се повлекува и затскрива. Впрочем, како што вели и самиот,

ако нешто му оставило впечаток во најраното детство, тоа секако биле возбудата и восхитот што кај граѓаните на малата Самосата го предизвикувало пристигнувањето на некој патувачки беседник. Сега, откако се здобил со нова и за него сè уште необична речитост, и тој можел да ги предизвика истите чувства кај неговите слушатели. Кога пред него се отворил избор – дали да остане во Антиохија и да си проживее удобен живот пишувајќи жалби и поплаки, или пак да се занимава со беседништво на малку поинтересен начин – Лукијан не размислувал многу. Наместо да седи и да заработува, тој тргнал на пат.

Патувајќи и беседејќи, минал долги години одејќи од град во град и од област во област. Во Јонија заработил доволно за да тргне на пат, а во Хелада и нешто повеќе – токму за да се префрли и добро да се снајде во Италија. Таму, пак, минал уште подобро: едно време живеел дури и во Рим, а потоа подолго се задржал во Галија, каде можеби добил и учителско место. Тврди дека во Галија се нашол во кругот на најценетите и најплатени беседници; без разлика дали ќе решиме да му веруваме или не, факт е дека, беседејќи пред публика и држејќи јавни предавања, Лукијан успеал да го прокрстари поголемиот дел од тогашниот културен свет. Патем запознавал народи и обичаи, ги проширувал своите знаења и создавал врски со влијателни луѓе; во секој случај, станал многу побогат, поискусен и попрочуен одошто бил кога тргнал од Јонија. Но, токму во мигот кога, за првпат во животот, навистина можел да избере што сака да прави понатаму, Лукијан – колку типично за него! – решил да му стави крај на ваквиот, безмалку номадски начин на живот. Патувањата го измориле и го заситиле патникот, кој почувствувал желба да се прибере дома – токму како што изгнаникот во едно негово дело бил подготвен да ги презре сите успеси и богатства што ги натрупал, само за да се врати кај своите. И така, некаде пред 160 година н.е., почитуваниот културен деец Лукијан се вратил во родната Комагена. Но, љубовта кон домашното огниште не го држела повеќе од три-четири години; најпосле, и тоа му здодеало, па го зел татка си и со него отпатувал за Атина – откако патем го каснал за рака измамникот-чудотворец Александар, кого го исмева во истоименото дело.

Изгледа дека во Атина, каде што останал најдолго, Лукијан успеал да го потскроти својот немирен дух. Всушност, промената што кај него ја предизвикала Атина била прилично длабока, зашто, освен што го сменил начинот на живот, Лукијан решил да смени нешто и во своето творештво. На четириесетгодишна возраст, како што вели самиот, најпосле му рекол збогум на беседништвото и се фатил во костец со пишувањето дијалози. Ова бил, несомнено, вистинскиот чекор на патот кон полна творечка зрелост. Дотогаш, на

беседникот Лукијан му било најважно да ја покаже својата вештина, да остави одличен впечаток, да ги победи соперниците во расправата, па и по нешто да заработи; сега, писателот Лукијан им тргна во пресрет на философите и, воопшто, на луѓето на кои вистината им била поважна од каква и да е победа. Оваа промена не му паднала тешко, зашто тој веќе си подигрувал со философскиот дијалог; откако се ставил себеси на проба и ги составил „Токсарид“, „Анахарсид“ и „Пантомимата“ – увидел дека е способен да одговори на сопствените барања, па трајно се определил за дијалогот.

Образованиот човек, кој „на некој начин“ имал желба за философија, најпосле се зафатил за она за што имал и дарба, и знаење – сатирата. Промената, очигледно, му годела – не минало многу време, а Лукијан почнал да создава забележителни дела. Шарените излети во философскиот есеј и интересните сатири што ги создал во овој период најпосле му го овозможиле толку посакуваниот углед. Во текот на следната деценија, Лукијан успеал да влезе и да се задржи во највисоките културни кругови на атинското општество; одвреме-навреме повторно патувал, но само накусо, колку да присуствува на Олимписките игри или да се запознае со новите културни случувања во соседството. Во тие прилики ќе напишал и нешто ново или поинакво – на пример, „Севксид“, „Смртта на Перегрин“ или „Како треба да се пишува историја“, но главно му останал верен на сатиричниот дијалог. За жал, тој не ни открива никакви понатамошни детали за неговиот живот во Атина. Има мислења дека – откако цела деценија интензивно пишувал, читал и објавувал – Лукијан најпосле се откажал и од дијалозите, и од јавните читања, па минал неколку години живеејќи мирен и повлечен живот; единственото дело што го напишал во овој период е „Животот на Демонакс“, во кој го опишал животниот пат на својот близок пријател од Атина, човекот за кого ценел дека е најдобар од сите философи.

Можеби Лукијан навистина веќе не напишал ништо, но факт е дека сепак останал во кругот на највлијателните атински културни дејци. Токму благодарение на врските и познанствата со нив, на стари години бил назначен за архистатор во Александрија – висока и добро платена службеничка должност, поради која вредело повторно да се тргне на пат. Во државна служба останал четири години и, како што дознаваме од „Дионис“ и „Херакле“, египетската клима веројатно му погодувала на немирниот старец: повторно, тој не напишал ништо со поголема важност, но барем почнал повторно да ги чита своите дијалози пред публика.

Дури и податоците за неговата смрт се несигурни и двосмислени. Кај Суда може да се прочита дека Лукијан бил растргнат од кучиња – слатка и впечатлива, но несомнено измислена литературна

одмазда врз човекот кого беспотребно го обвинувале за омраза кон христијаните. Всушност, единствено што се знае со сигурност е дека Лукијан на старост боледувал од воспаление на зглобовите, и дека веројатно умрел со мирна, старечка смрт. Откако проживеал интересен и возбудлив живот за време на четири римски императори, духовитиот сатиричар се упокоил некаде по 180 година н.е.

*

На Лукијан традиционално му се припишуваат осумдесет и две прозни дела, но за десетина од нив авторство му е оспорено или, пак, сосем отфрлено. Неговите дела можат да се разгледуваат по облик и тема, но тоа е метод кој тешко ќе вроди со плод: Лукијан честопати умеел да меша и облици, и теми, та кај него ќе најдеме најшаролики комбинации од хексаметри, јамби, дијалог и наративна проза во рамките на едно исто дело. Затоа, веројатно е подобро да се задржиме на различните раздобја во неговото творештво, од кои еднакво добро, можеби дури и појасно, ќе можеме да согледаме и кои биле темите со кои се занимавал во одредено време, и каков пристап имал кон нив.

Од беседничкото раздобје на творештвото на Лукијан се зачувани повеќе дела, кои во општи рамки би можеле да се наречат епидејктички беседи. Тука влегуваат бројните „уводни“ или „пристапни“ говори (на пример, автобиографското „Сновидение“), како и тогаш многу популарните декламации на фингирани историски или правни теми. Убав пример за типична декламација со фингиран историски заплет е „Фаларид“ (*Phalaris*). Суровиот Фаларид, тиранинот на сицилиски Акрагант, божем му го заветил на Аполон Делфиски прочуениот бронзен бик во кој погубувал луѓе печејќи ги живи на оган; во продолжение следат две беседи – едната е на пратениците на Фаларид, а другата на некој граѓанин од Делфи, кој морал пригодно да се заблагодари за подарокот на ревнивиот тиранин. Типична декламација, пак, со фингиран правен заплет е „Лишен од наследство“ (*Apokeryttómenos*). Станува збор за еден фантастичен и неверојатен судски спор: синот, претходно лишен од наследство, го излечил татка си од лудило, па повторно бил примен во семејството; но, откако го загубила умот и неговата маќеа, а тој изјавил дека никако не може да ја излечи, татко му повторно се откажал од него.

Општо земено, ваквите теми и беседнички зафати ниту биле нови, ниту револуционерни. Образованите луѓе, особено софистите-беседници, веќе долго време кокетирале со еден вид „алтернативна“ историја и составувале беседи во измислен историски контекст – на пример, го прикажувале Солон како ги убедува Атињаните да ги

укинат неговите закони, или пак му помагале на Леонида да се оправда зашто се повлекол од Термопилите. Тоа, впрочем, добро го знаел и Лукијан, кој ефектно се оградил од можните напади велејќи дека воопшто не е важно дали мислата е стара или нова, туку со колкава стилска дотераност и духовитост е прикажана. Ако за нештата се суди од тој агол, би се рекло дека кај Лукијан веројатно го гледаме врвниот дострел на ваквите беседнички вежби. Декламациите на Лукијан се дело на умешен раскажувач, всушност – на вистински мајстор на зборот, чии реченици, пребогати со сликовити описи, течат лесно и мирно, и навистина му годат на читателот.

Погоре кажавме дека на Лукијан, во еден миг, му здодеале постојаните патувања и преселби; всушност, право е да се каже дека веројатно се почувствувал заситен и од она што дотогаш го пишувал. Од она што го читаме во неговите подоцнежни дела, се чини дека на Лукијан му бил туѓ, а понекогаш дури и неподнослив високомерниот панегирички и свечен јазик на неговите современици софисти. Таквиот стил на пишување и говорење бил особено модерен и општо прифатен во тоа време, и, за волја на вистината, дури и тој по потреба посегал по него; но, откако веќе постигнал сè што можел како патувачки беседник-софист, нашиот сатиричар најпосле можел да се оддели од толпата и да продолжи на свој начин.

Би се рекло дека неговото враќање дома и подоцнежното селење во Атина среќно се поклопиле со првите обиди да избега од вообичаените софистички теми. Прв чекор во таа насока било свртувањето кон помали, периферни облици на софистичка проза. Од нив, Лукијан се решил за еден вид комичен дијалог, всушност – мала миметичка сцена, инспирирана и обработена во согласност со традициите на атичката проза. Меѓу најпознатите дела од овој период секако се вбројуваат „Разговорите на хетајрите“ (*Hetairikoi diálogoi*), пријатна прозна обработка на теми веќе еднаш обработени во средната и новата атичка комедија: животот на атинските милосници, подучувањето на нивните ученички, нивните ситни кавги и судири, љубовта и љубомората кон избраниците. Сепак, многу е поинтересно тоа што истата комичка обработка ја наоѓаме и во „Разговори на боговите“ (*Theôn diálogoi*), и во „Разговори на морските богови“ (*Enálioι diálogoi*), каде Лукијан, уривајќи ги вообичаените митолошки и поетски конвенции, ни ги опишал боговите на ист начин како и хетајрите. Токму тоа е доволно за да се постигне ефект на необично и смешно – во „Разговорите“ нема карикирање, ниту пак подбив. Ако митот го лишиме од конвенционалната убедливост, ќе стане матен, неразбирлив и противречен, ако на боговите им ја забраниме високомерноста, ќе станат сосем слични на обичните, мали луѓе.

Возвишеното кај Лукијан на многу едноставен начин станувало секојдневно, обично и приземно.

Па сепак, во некоја смисла, и овие нови обиди на Лукијан не оделе далеку од софистиката. Несомнено, неговите нови дела биле забавни и пријатни, но сè уште не се поместиле кон полезното. Придвигување во таа насока се чувствува дури во следната фаза од творештвото на Лукијан: во неа тој забележително ќе се оддалечи од софистиката (или, поскоро, од нејзините методи) и ќе се обиде да се доближи кон вистинската философија. Ова, најпрвин, се забележува во обликот: Лукијан преминал на видови кои биле општо прифатени во тогашното популарно философско творештво. За само неколку години, тој составил повеќе „философско-сатирични“ дијалози со фантастична рамка.

Низата започнува со „Двапати обвинет“ (*Dìs kategoroúmenos*), каде Лукијан, освен што нафрла и по некој автобиографски податок, навестува дека нема намера навистина да им се придружи на философите, туку поскоро да испита дали воопшто се исплатува да се стори такво нешто. Во дијалогот е претставен судски спор што го води Севс, а со кој претседава лично Правдата; Сириецот (т.е. Лукијан) е обвинет двапати – од Беседништвото, зашто нечесно го напуштил, и од Дијалогот, зашто недостојно го претставува. „Порано”, вели Дијалогот, „размислував за боговите, за природата и вселената, а живеев високо над облаците... Сириецот ме спушти на земја, ми ја одзеде трезвената трагичка маска и ми залепи друга, комичка и сатирска, речиси смешна! Ми насади подбишега и јамб, ми заши кинички слова, реченици од Евполид и Аристофан!” Она што го намислил нашиот Сириец можеби ќе стане појасно, ако ги земеме предвид неговите рани дијалози и вратоломиите што ги прави главниот лик во нив, философот Менип: во „Пат низ подземјето” (*Katáplous*) тој слегува под земја, а во „Икароменип” (*Ikaroménippos*) лета на небото... Зошто? За да ја најде философската вистина. Дотогаш Лукијан ги исмевал само религиозните догми и спекулирања; сега, пак, ѝ дошол редот и на философијата.

Интересот на Лукијан за философијата се јавувал спорадично и, би се рекло, по потреба и во моментно вдахновение. Него не го интересирале философските теории и дефиниции, туку практичната улога на философијата како оружје против заблудите на совремието. Лукијан слободно позајмувал елементи од безмалку сите учења (особено од епикурејците, скептиците и киниците), но не прифатил во потполност ниту едно од нив: разбирливо, ниту еден философски правец не можел сосем да ги задоволи неговите специфични барања. Од друга страна, пак, кога нешто не му се допаѓало (што се случувало прилично често), Лукијан не се двоумел беспоштедно да ги исмее

философите, од кои во исто време позајмувал. Против философите од негово време се вперени делата „За оние што се дале под наем“ (*Peri tôn epi misthō synónton*), „Рибар“ (*Haliéús*), „Гозба“ (*Sympósiōn*), и, како круна на сите, „За купувањето на животот“ (*Bíou prásis*), каде ги изложил на потсмев безмалку сите поважни философски школи, правци и учења.

Лесно може да се забележи дека, откако престанал да се претставува како беседник, Лукијан не станал ниту историчар, ниту моралист, ниту философ. За да бидат работите уште понејасни, тој напоменува дека е сериозен само во желбата да разоноди, а дека е виновен за сè, освен за здодевност. Во што, тогаш, се состоела неговата самозададена мисија? Многумина би рекле дека Лукијан ниту сакал сериозно да го критикува општеството, ниту пак да го преобрази, туку едноставно – да го разоноди, патем згодно исмевајќи ги неговите недостатоци. Но, ако нештата се погледнат од малку поинаков агол, сосем е можно дека со оваа божемна невиност тој ја покривал својата вистинска намера – да ги изложи на немилосрден потсмев аномалиите на неговото време, та оттаму, можеби и навистина да се обиде да ги поправи. Како? Прашувајќи, сомневајќи се во добиените одговори и изразувајќи го своето незадоволство прилично гласно и отворено.

Лукијан прашувал со искреност на дете, се сомневал со продорност на философ, а се бунтувал како вистински беседник-софист. Тој чепкал насекаде, задираше во религиозните поставки на сопственото време, ја кршел и раздвигувал традиционално вкочанетата религија, се исправал пред налетите на новите религиски системи, постојано имајќи го на ум секојдневниот човек и неговиот сосем обичен живот. Се прашувал каде е, всушност, местото на философите, и кои од нив можат да помогнат? Што можат на обичниот човек да му понудат стоиците, а што епикурејците, и дали воопшто се исплатува да се живее онака како што философите поучуваат? За жал, како што вели во своите посланија, тој живеел во мошне специфично време, во кое човек веќе не можел да се поведува ниту по жреци, ниту по философи. Што да прави Лукијан, кога се лажливи и боговите, и философите? Ништо, освен она што си го наметнал како должност: да ги спушти боговите на агората, да ги разобличи философите што го заслужиле тоа, да ги исмее обичните луѓе, а да ги усрами необичните – само за да го подотвори нивниот ограничен светоглед, та и тие да забележат дека реалноста во која живеат е многу поразлична од привидот на реалноста што го носат во себеси, и во кој се убедени дека живеат.

Кон крајот од активното творештво, Лукијан веќе и не чувствувал потреба да фингира расправии и да застапува второ, нему со-

сем туѓо мислење. Затоа, речиси целосно му се посветил на посланието, како облик преку кој најлесно и најјасно можел да ги изрази своите ставови. Во едно од нив, „Александар или лажниот пророк” (*Aléksandros ê pseudomántis*), тој го изложил на потсмев шарлатанот-чудотворец Александар од Абонутејх, а во друго, „За смртта на Перегрин” (*Peri tês Peregrínou teleutês*), го разобличил божемниот аскет и киник Перегрин, кој театрално се самозапалил на Олимписките игри во 167 година ст.е. „Прирачникот за беседници” (*Rhetóron didáskalos*) бил напишан како инвектива против познатиот софист и филолог Јулиј Полидевк, но од него требало да се сфати дека типичниот модерен беседник бил дрзок, неук и недостоен да говори; против оние, пак, кои ја затскривале својата неукост зад одамна забора-вените зборови и фрази од старата атичка проза, биле вперени дијалозите „Лексифан” (*Leksiphánes*) и „Лажниот учен” (*Pseudologistês*).

Најпосле, дошол редот и на типичниот историчар од времето на Лукијан. Во негова чест, а по повод неговата вонредна умешност и доблест, Лукијан го составил посланието „Како треба да се пишува историја” (*Pôs deî tèn historían syngrapheîn*).

*

Лукијан не бил ниту првиот, ниту последниот антички писател што размислувал за начинот на кој историјата треба да се обмисли и да се претстави пред публиката. Размислувањата за целта, намената и суштината на историографската работа се јавиле и траеле безмалку напоредно со историографијата како дејност. Мисловни нишки со таков карактер (додуша, сè уште стихижни и фрагментарни) можат да се сретнат уште кај Херодот; Тукидид, пак, често умее и да нагласи, и да го потсети читателот како размислува, зошто го прикажува она што се случило во минатото, но и зошто го прави тоа токму на тој начин. Почнувајќи од Тукидид, методолошките оправдувања (но и обвинувањата, вперени против претходниците или современите што се занимавале со истата работа) стануваат речиси општо место во секој посериозен и пообеман историографски труд: така е и кај Ксенофонт, но и кај историографите од хеленистичкиот период, сè до Римјаните Ливиј и Такит. Во што, тогаш, се состои важноста на ова послание на Лукијан, напишано половина милениум по Тукидид? Дали тоа воопшто може да ни соопшти нешто ново, што досега не сме го знаеле?

Посланието на Лукијан е специфично и единствено по неколку нешта: прво и најважно, станува збор за единствен труд во антиката напишан токму со методолошка цел. Методолошките расправи и оправдувања на великаните на античката историографија

се, сепак, само дигресиите на маргините на големите настани што морале да се опишат. Лукијан, за среќа, нема историографски амбиции. Тој никогаш не посакал да опише некој голем и значаен настан и, правејќи го тоа квалитетно, да ја пофали сопствената методологија за сметка на неговите соперници; тој, дури, не сака ни да се обиде, да види дали и самиот воопшто може да ги задоволи сопствените барања. Ова му дава на Лукијан статус на исклучително објективен сведок на историографските неприлики, сведок кој не може да се обвини за личен интерес. Општо земено, неговите зборови тука заслужуваат верба; и, среќна околност е што решил да пишува токму за состојбата на историографијата во негово време, зашто ни открива многу нешта што секој нему современ историограф би ги премолчил.

Втората особена вредност на овој спис произлегува од еден општ и многу чест недостаток. Секој автор (та и човекот што пишува историја) ретко може да се набљудува како целосно автономна и самостојна фигура. Творецот е, пред сè, продукт на неговото време – човек воспитан, образуван и поведен од општите придвижувања, случувања и (ако сакаме да признаеме) по општата мода што владее во неговото секојдневие. Пред историчарот што намислил случувањата да ги прикаже објективно и вистинито е исправен најтешкиот можен предизвик: тој мора „да излезе од сопствената кожа“, да заборава на себеси и сопствената околина и за миг да ги оттурне настрана ставовите што ги гради секојдневно комуницирајќи со својата околина; би се рекло дека се ретки историчарите на кои ова во потполност им успеало. Делото на историчарот, освен што е огледало на неговото знаење, чесност и умешност, често е и огледало на неговото време: во него дише не само духот на времето што сакал да ни го опише, туку, напати дури и погласно и повпечатливо, духот на времето кога пишувал. Од ова не е поштеден ниту нашиот сатиричар: при сè што замислил и напишал дело што би требало да ја засега историографијата на еден универзален, безвремен начин, тој, всушност, нè задолжил со извонредно луциден портрет на општеството во кое живеел и творел. Расправата на Лукијан е *croquis* на времето на Антонините – безбедно и удобно, но не многу погодно за вистинска историографија.

Тешко би можеле да ги наброиме сите грешки што редовно ги правеле историографите од времето на Лукијан, а кои тој со чудесна педантност ги обележал и осудил во своето дело. Забелешките на сатиричарот се многубројни и покриваат мошне широк дијапазон на проблеми: од пристапот кон материјата, методот, начинот на обработка и прикажувањето на податоците, до стилот и јазикот на кој случувањата се пренесени. Сепак, она што е општо и заедничко

за сите е чудесното непознавање на суштината на она со што се занимаваат, а што воопшто не им пречи да се прогласат за наследници на Тукидид. Интелектуалните жртви на Лукијан најчесто застрануваат многу далеку од историјата и пишуваат поезија и пофални слова. „Поезијата и песните”, подналуто потсетува Лукијан, „си имаат други правила и други закони, сосем поинакви од оние на историјата... Слободата во поезијата нема граници, во неа владее само еден закон: она што му се допаѓа на поетот.”

Значи, сите овие „доблесни” историографи биле навистина толку невешти, што не разбрале дека поезијата и историјата се слични како денот и ноќта... или пак, можеби, им одговарало да не разбираат? Проблемот е во тоа што овие историографи – свесно или не – воопшто не пишувале историја; нивните дела и не биле упатени кон читателската публика што љуби историја. Тие не се надбивале за почит и за академски венец, туку за читаност, материјална добивка и ефемерна слава. На линија со обичаите и навиките на времето, но и со личните апетити, историографите од времето на Лукијан барале од сопствените истории да бидат милозливи, префинети и убави. Сосем логично: како, инаку, би се натпреварувале со елегантните беседнички посланија и префинетите љубовни стихови? Во такво надбивање, ќе се согласиме, пожелно е просветената публика дури и да се одбегнува зашто – ете, токму како Лукијан – ќе ги забележи и исмева нивните недостатоци. Историчарот, можеби за првпат помалку вешт од сопствената публика, бега од луѓето што знаат што е историја и се врти кон толпата, барајќи признание и награда за своите напори.

Ете како самонаречените историчари (а всушност поети, филозофи и лекари) од времето на Антонините прифатиле мегдан не едни со други, туку со беседниците и поетите, само за да ги надбијат во читаноста и успехот. Јасно, ако историчарот потроши повеќе време планирајќи го успехот на своето дело, одошто размислувајќи за што ќе пишува, резултатите ќе бидат жални – какви што всушност и биле. „Тие не знаат да одделат што е потребно, а што непотребно”, гласи немилосрдната пресуда на Лукијан. „Туку, можеби и немаат помим што треба да се каже.”

Желбата да се биде допадлив, сама по себе, не е лоша; но, кога ќе го обземе историчарот, таа станува погубна и за него, и за неговиот занает. Особено зашто тука се јавува и една мала специфичност: историографот на Лукијан сака да ѝ се допадне на толпата, но, искрено, би претпочитал да им се допадне на моќните. На кој начин, ни кажува токму Лукијан; тој е, можеби, згрозен од фактот, но сепак признава – историографите од негово време лажат, и тоа бесрамно. Ако веќе не пишуваат поезија, пишуваат пофални слова, во

кои „своите си ги воскресваат до небеса, а на туѓите им се подбиваат без никаква мерка...“ Дури, „забораваат да ни опишат што се случило, туку се фрлаат на пишување цели пофални слова за владетелите и војсководците...”

Но, приказната не завршува тука, зашто замената на историјата со пофално слово не може да се спроведе брзо и едноставно. Како да се пофали неспособен, а славољубив човек, кој не постигнал никаков успех? Очигледно, за да се добере до славата, потребно е некој да го поттурне, а тоа ќе биде токму нашиот типичен историограф, кој почнува да се плетка во фактите што ги опишува. Всушност, надарениот творец ќе биде погоден од толкаво вдахновение, што ќе одбие да стои настрана и ќе посака и тој да војува – како оној што „го завршува уводот со цврсто и јасно ветување дека ќе даде сè од себе и силно ќе се труди да ја воскресне нашата борба и, колку што е во негова можност, луто да ги сотира барбарите...” А славољубивиот војсководец или државник, иако можеби знае како треба да изгледа добро напишана историја, сепак ќе молчи: неговиот личен историограф пишува за работи што не ги познава, та ни тоа не знае да го стори како што треба, но ете, му припишал улога во историјата, за каква што можеби овој никогаш и не сонувал.

Она што Лукијан полека го расплетува пред нас, е почетокот на еден погубен процес: раѓањето и сè почестата употреба на ангажираната историја. Историографот ги произведува случувањата според она што во моментот е конјектурно, очекувајќи лична полза; гордите и самопрогласени наследници на Тукидид не само што не создаваат полезна и поучна „придобивка за навек”, туку ја сотираат вистинската историја, зашто со своите безвредни писанија го уриваат угледот дури и на оној што пишува сериозно. Она што најмногу боли е несомнено фактот што оваа боцка доаѓа од перото на еден патувачки беседник и сатиричар – чија благосостојба, во поголемиот дел од неговиот живот, зависела токму од тоа дали некому му се допаднал или не!

Ако нешто може да се сфати од горчливите прекори на Лукијан, тоа е дека (за жал или за среќа?) не може секој да пишува историја. Но, тоа не значи дека треба да го обвиниме Лукијан за надменост или елитизам: тој не вели дека историчарите треба да бидат *la crème de la crème*, ниту пак тврди дека само врвно мудрите, умни и образовани луѓе смеат да пишуваат историја. Лукијан, едноставно, ги повторува барањата што, многу пред неговото време, прв ги поставил Полибиј: тој, имено, бара од историчарот да има неколку основни позитивни човечки особини – порано можеби сосем вообичаени, но во негово време веројатно сè поретки, дури речиси изумрени.

Да видиме, тогаш, каков е идеалниот историчар на Лукијан. На прво место, тој треба да биде човек со природна дарба – со вродено чувство за општествените движења и солидна раскажувачка моќ. Човек што нема таква дарба, подобро воопшто и да не почнува да пишува: или, како што вели Лукијан, „оние на кои природата не им дарила бистра мисла и изострен ум, не ќе можат да се здобијат со нив читајќи ја мојава книга.” Но, природната дарба е само нужен предуслов во процесот на образување вистински историчар; второто барање на Лукијан е – таа да биде придружена со цврст карактер. Историчар може да биде само човек „бестрашен, непоткуплив, независен, вљубен во слободниот збор и вистината”, човек за кој е најважно „да размислува слободно, да не се плаши од никого и да не се надева на ништо.” Но, зошто сето ова би било толку важно? Лукијан брза да не потсети со можеби најефектната мисла во целиот спис: затоа што вистински историчар е само оној што ја нарекува смоквата смоква, а кајчето кајче.

Сепак, човек може да има и дарба, и цврст карактер, но да не биде погоден за историчар. Занаетот на историчарот е тежок, зашто тој мора да пишува и да се разбира во сенешто – во воена вештина, географија, етнологија, биологија, ботаника, та згора на тоа и во природните науки – првенствено за да може да истражува самостојно и да не гради теории врз туѓи кажувања. Лукијан ја сфаќа важноста на овој детал, и нагласува: „Не сакам човек што никогаш не излегол од дома, а се потпира врз она што ќе му го раскажат!” Третото барање на Лукијан, значи, е историчарот да има животно искуство. Следува последното барање: силната волја и скротувањето на сопствените чувства. „Историчарот има само една задача”, опоменува Лукијан: „да ни пренесе како нешто се случило. Ако кај него тлее лична омраза, нужно е... вистината да ѝ ја претпостави на омразата. Ако некој му е пријател, историчарот сепак нема да му ги прости грешките.”

И така, според Лукијан, само човек кој ги поседува овие четири основни доблести може да се обиде да пишува историја; но, него допрва го чекаат предизвици. Тој треба да научи како да ги обработи и претстави податоците, да ја совлада вештината на пишување и изразување, во крајна линија – да научи како се обмислува и составува едно научно дело; се разбира, Лукијан повторно има што да го посветува. Не оставајќи му ништо на случајот, кога веќе подучува философија на историјата, Лукијан ќе заврши со неколку практични совети од историската методологија.

По сево ова, човек со право би се запрашал: зарем навистина треба да се мине низ толку искушенија за да се стане добар историчар? Ако Лукијан размислува правилно, барем ни одговорил зошто на секое време, без оглед на неговите прилики и неприлики, никогаш не му се доста добри историчари – затоа што таквите историчари се многу поретки. Останува уште да ни објасни кој е тој голем залог, поради кој добрите историчари ценат дека треба да се мине низ искушенија, та дури и да се вложи сопствениот живот. Одговорот е веќе во рацете на читателот:

„Историчарот треба постојано да го има на ум времето што доаѓа, да пишува за потомците, од нив да го бара надоместот за она што го сработил. За него треба да велат: Овој бил слободен и искрен човек. Кај него нема ласкање, нема понизност.

Од неговите зборови блика вистината.“